

UDK: 821.163.42.09 Krleža, M.
94(497.5)"1914/1918"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 23. 5. 2007.
Prihvaćeno: 11. 6. 2007.

Miroslav Krleža o Hrvatskoj u Prvome svjetskom ratu (Između kronike i interpretacije)

IVAN BULIĆ

Vojni muzej, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske,
Zagreb, Republika Hrvatska

Hrvatski književnik Miroslav Krleža spada u red značajnijih kroničara Hrvatske u Prvome svjetskom ratu. No, kako je prije svega riječ o književniku kojem su povijesni motivi instrument u stvaranju književnog opusa, tako su i njegovi povijesni podaci tek ishodište za književnu interpretaciju. No, upravo je interpretacija obilježena izrazitim ideološkim, političkim i svjetonazorskim opredjeljenjem. Kako je predmet ovoga znanstvenog rada angažman mladoga Krleže u Prvome svjetskom ratu na više društvenih područja, a prije svega u novinarstvu, upravo sjedinjenjem ovih dvaju elementa spoznajemo evolutivni put samog autora i događaje, procese i ljude koji su obilježili Hrvatsku tijekom Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: Miroslav Krleža, Prvi svjetski rat, Obzor, novinstvo, vojna cenzura, socijaldemokracija.

Uvod

Miroslav Krleža, književnik koji je na hrvatskoj književnoj i javnoj sceni istupio upravo na početku Prvog svjetskog rata svojim će angažmanom i iznimno osjetljivim poimanjem hrvatske društvene zbilje postati jedan od značajnijih kroničara Hrvatske toga razdoblja.¹ Upravo će kroz predratna i ratna iskustva Krleža stasati u neospornu književnu osobnost. Tako je početkom 1914. Krleža bio nepoznati početnik u hrvatskoj književnosti da bi potkraj 1918. bio

¹ Historiografskoj analizi hrvatske politike u Prvome svjetskom ratu iznimno pridonosi poznavanje opusa Miroslava Krleže. Upravo nas Krleža mnogobrojnim navodima usmjerava na konkretne događaje i političke odluke iz toga razdoblja. Kao primjer nam mogu poslužiti *Zapisi sa Tržiča* u kojima je iznesen niz konkretnih događaja koji povjesničarima pružaju ishodišnu točku tijekom znanstveno istraživačkog procesa. Jedan od niza primjera je i navod da je "ban Mihalović zabranio list *Plamen* na temelju Bachova patenta iz 1851."

jedna od istaknutijih osoba zagrebačkoga književnog kruga. Cjelovitosti spoznaje svakako je pridonio i osobni angažman u novinarskom zanimanju čime je stvorena podloga za kreiranje vlastitih političkih prosudbi.

Unatoč činjenici da povijesna analiza Krležina angažmana tijekom Prvoga svjetskog rata uzima u obzir postignute spoznaje hrvatske književne kritike, ipak je nužan donekle izmijenjen pristup problematici. Naime, historiografske analize zahtijevaju i upotrebu sebi svojstvene metodologije. Nužnost ovakvom pristupu očituje se prije svega u stvaranju spoznaja na osnovi autentične arhivske građe.

Stoga će upotreba isključivo historiografske metodologije u analizi aktivnosti književnika kojem su povijesni motivi bili podloga u literarnom pristupu zahtijevati precizniji odnos prema opusu koji se odnosi na istraživano razdoblje.

Kako je predmet interesa ovog članka upravo Krležina društvena angažiranost tijekom Prvoga svjetskog rata, uz članke u hrvatskom tisku koji su objavljeni u razdoblju 1915.-1918., neizostavnim se pokazalo koristiti se i njegovim autobiografskim zapisima *Davni dani*.

Sukladno tome, povjesničari književnosti će se u analizi spomenutog razdoblja i Krležina angažmana u njemu ponajprije koristiti ovim dnevničkim zapisima.² Pritom će pozornost usredotočiti na poseban književni izričaj, dakle na interpretaciju određene činjenice, dok je u historiografskom pristupu naglasak postavljen na konkretni podatak kojim obiluje ovaj memoarski zapis. Percepcija da se *Davni dani* strukturalno mogu podijeliti na kroničarski i interpretativni dio je metodološkog pristupa. Načelno, ta dva elementa se tijekom cijelog teksta nadopunjuju i time čine jednu cjelinu.

Međutim, potrebno je upozoriti na još jednu zanimljivost. Nesklad koji se u Krležinim memoarskim zapisima stvorio u odnosima između kronike i interpretacije postat će uzročnik iznimne kritike kojoj je pisac bio izložen cijelog života.³

S obzirom na to da se historiografija usmjerava prema konkretnom i provjerenom podatku, upravo se kroz historiografsku prizmu mogu otkloniti mnoge dvojbe, nedorečenosti te utemeljene i neutemeljene kritike. Upravo zato je i jasno da je nedostatak konkretne informacije iz različitih izvora postao

² Suzana MARJANIĆ, *Glasovi Davnih dana: transgresija svjetova u Krležinim zapisima 1914-1921/22.*, Zagreb 2005.

³ Isto, 334. Tvrdnja srpskog pisca Milana Kašanina da je Krleža tijekom rata u tolikoj mjeri bio uvjeren u pobjedu Njemačke i Austro-Ugarske da je u svojoj sobi imao fotografije austrougarskog načelnika Glavnog stožera Conrada von Hötzendorfa i njemačkih generala Hindenburga i Ludendorfa doista spadaju u red neutemeljene kritike. No, svejedno ju je Dobrica Ćosić u *Piscima moga veka* istaknuo kao činjenicu.

uzročnik ili prevelikog naglašavanja ili potpunog zanemarivanja Krležina angažmana u mnogobrojnim događajima na hrvatskoj društvenoj sceni.

Ako ovakvim pristupom nismo uspjeli razriješiti mnoge kritike kojima je Krleža bio izložen, ipak irelevantnim činimo opservacije o terminu nastanka *Davnih dana*.

Naime, iako je djelo utemeljeno na konkretnim bilješkama, ipak egzistira mišljenje da su za vrijeme konačnog uređivanja teksta bile moguće i autorove naknadne intervencije.⁴ Međutim, pozornom analizom *Davnih dana* jasno se vidi da se jedina izmjena mogla ostvariti u interpretaciji određenog događaja jer je kronika obilno dokumentirana u samom djelu.⁵

Upravo nas ta činjenica usmjerava na to da u historiografskom pristupu zadanoj problematici njegove dnevničke zapise koristimo više u konzultativnom kontekstu.

Dakle, osnovna namjera je da se tijekom ove analize ponajprije oslonimo na tekstove koje je Miroslav Krleža producirao i objavio tijekom razdoblja koje istražujemo. Ovako prihvaćenom metodologijom možemo se usredotočiti na konkretno tj. samo na materijale koji su publicirani u razdoblju kojim se bavi ova povijesna rasprava.

Predratno razdoblje

Upravo su predratne i ratne godine u tolikoj mjeri utjecale na Krležin svjetonazor te stoga i ne čudi da će se Krleža njima vraćati u mnogim djelima. Sjećanja na to razdoblje prožimat će većinu njegova književnog opusa.⁶ Pojavljivanje na hrvatskoj javnoj sceni u osnovi je imalo dvostruki karakter. Naime, dok je s jedne strane Krležina književna produkcija počela 1914. u Marjanovićevim *Književnim novostima* objavljivanjem *Legende*, s druge strane već sljedeće 1915. Krleža je kao novinar u prigodi da iznese svoja politička i ideološka uvjerenja na temelju trenutnih događaja na hrvatskoj, ali i europskoj političkoj i vojnoj sceni.

⁴ Ivo FRANGEŠ, *Posljednji Krležin vremeplov (predgovor knjizi Zapisi sa Tržiča)*, 9. Tako će Ivo Frangeš vjerodostojnost *Davnih dana* interpretirati na sljedeći način: "Kad su se, prije trideset godina pojavili Davni dani, mogli su se s više strana čuti povjerljivi glasovi: to nije istina, to Krleža sad piše, to nema vrijednosti autentičnog dokumenta, to autor naknadno, poslije četrdeset godina, frizira, šminka povijest."

⁵ Stanko LASIĆ, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914-1924)*, Zagreb 1987., 13. Relevantni poznavatelji opusa Miroslava Krleže kao vrijeme nastajanja *Davnih dana* određuju razdoblje između 1945.-1949. ili u konačnici prihvaćaju godinu publiciranja, a to je 1956. godina

⁶ Isto, 8.

Međutim, važno je istaknuti da se Krležini novinarski počeci nisu dogodili u uobičajeno vrijeme za novinarsku produkciju. Naprotiv, ratno vrijeme novinstvo dovodi u mnogobrojne kušnje. Upravo je na tako nepovoljne uvjete Krleža pristao u trenutku preuzimanja redaktorskog namještenja u *Obzoru*. I ne samo da je pristao, nego je unatoč činjenici da je politički i vojno-policijski aparat bio značajno usmjeren na novinske redakcije u svom prvom objavljenom članku ostvario značajan iskorak u odnosu na prethodnike.

Na postavljeno pitanje o već formiranom ideološko-političkom svjetonazoru kao i specifičnoj književnoj formi kojom se služio mladi Krleža, treba se osvrnuti na događaje koji su se dogodili nekoliko godina ranije. Naime, tek tada se može spoznati okružje koje je utjecalo na konačno formiranje njegova političkog i ideološkog usmjerenja što je u konačnici utjecalo i na njegov književni opus.

U prvoj etapi koja je trajala pet godina Krleža se školovao na mađarskim vojnim učilištima, Mađarskoj kraljevskoj honvedskoj školi u Pečuhu 1908.-1911. i mađarskoj vojnoj akademiji Ludoviceum u Budimpešti, 1911.-1913.⁷

Da je upravo ovo razdoblje ostvarilo znatan utjecaj na Krležu svjedoče i njegova književna djela poput *Kraljevske ugarske domobranske novele*, *Sprovoda u Teresienburgu* i *Zastava*.

Jasno je da je na mladog čovjeka atmosfera mađarskih vojnih učilišta ostavila trajni biljeg u emotivnom kontekstu te na taj način znatno utjecala i na formiranje prvih političkih stajališta. No paralelno s vojnim školovanjem i utjecajem koje je izvršeno na Krležu važno je napomenuti i do kraja nerazjašnjeni boravak austrougarskog kadeta Miroslava Krleže tijekom svibnja 1912. u Srbiji.⁸

Krleža će kasnije zapisati da je “taj izlet u Beograd, kamo je otišao bez identiteta, bez punoljetnosti i bez tisuća birokratskih formalnosti” poduzeo s ciljem da ponudi svoje usluge Srbiji u balkanskim ratovima. Međutim, boravak je završio neuspjehom jer je posvuda dočekan s velikom sumnjom. Nakon povratka u Ludoviceum i dokaza o navedenom putovanju, provedena je interna

⁷ Đorđe ZELMANOVIĆ, *Kadet Krleža*, Zagreb 1987., 5. Autor je proveo opsežna istraživanja izvorne arhivske građe u Arhivu Vojnohistorijskog instituta i Muzeja Mađarske narodne armije u Budimpešti. Treba naglasiti da je u navedenom djelu objavio dokumente poput molbe za prijam u kadetsku školu u Pečuhu, kao i Krležine svjedodžbe sa školovanja.

⁸ Zelmanović je nastojao u potpunosti uskladiti termine u svezi s Krležinim boravkom u Srbiji. Stoga je u Arhivu Vojnohistorijskog instituta pronašao zabilješku o odsutnosti pitomca Krleže s akademije od 15. travnja do 26. svibnja 1912. Ako se ti zapisi usporede s Krležinim zapisima iz *Izleta u Mađarsku* objavljenim 1947., jasno je da je Krleža upravo u ovom razdoblju boravio na području Kraljevine Srbije.

istraga kojom je Krleža kažnjen sa šest dana strogog zatvora te mnogobrojnim drugim kaznama. Vjerojatno je upravo ovaj događaj presudio da ravnateljstvo akademije zbog zdravstvenih razloga odobri kadetu Krleži službenu odsutnost u travnju 1913.⁹

Upravo se u tom razdoblju dogodio i drugi Krležin kontakt sa Srbijom. Naime, Krleža je preko Soluna otputovao u tek oslobođeno Skoplje, gdje je drugi put ponudio svoje usluge srpskoj vojsci i Srbiji. No, ovaj put je optužen za špijunažu, proveden u Beograd i Zemun gdje su ga na osnovi vojne tjeralice predali austrougarskoj pograničnoj policiji kao vojnog bjegunca.¹⁰

Tako će se nakon nepovoljnoga životnog iskustva u Srbiji, koji je na određeni način poremetio njegova mladenačka idealiziranja Srbije kao "Piemontu oslobođenja i ujedinjenja", Krleža vratiti u Zagreb gdje je uz suočavanje s gutbitkom ideala bio izložen i financijskim teškoćama. Upravo u takvoj atmosferi beznađa Krleža se posvećuje literaturi kao svojevrsnoj obrani od praznine s kojom je bio suočen.

Ratni period

Razdoblje Prvoga svjetskog rata u kontekstu formiranja Miroslava Krleže može se označiti drugom razvojnom etapom u kojoj će Krleža hrvatskom javnom mnijenju ponuditi početni dio svoga opusa.

Na početku rata Krleža nije bio odmah mobiliziran te je cijelu 1915. uspijevao ostati civil. Tek je u prosincu 1915. mobiliziran u Pričuvnoj časničkoj školi u Zagrebu, da bi od 1. siječnja do kraja ožujka 1916. bio raspoređen u 25. domobransku pukovnicu gdje je u skladu s vojnom naobrazbom raspoređen na jedno od nižih zapovjednih mjesta s ciljem obučavanja regruta koji se spremaju "...na posljednji ispit pred neprijateljem".¹¹

No, već od travnja do lipnja 1916. boravi po zagrebačkim bolnicama s dijagnozom tuberkuloze. Nakon oporavka u Lovranu (lipanj 1916.), poslan je na bojišnicu u Galiciju, upravo u razdoblju Brusilovljeve ofenzive (srpanj i kolovoz 1916.). Od daljnjeg boravka na bojišnici spasio se ponovnim liječničkim pregledom na osnovi kojeg je oslobođen aktivne vojne službe. I tako se od 1917. pa do kraja rata našao na sporednim vojnim dužnostima.

⁹ Đ. ZELMANOVIĆ, n. dj., 60.-62.

¹⁰ Isto, 80.-89.

¹¹ Miroslav KRLEŽA, *Davni dani*, Zagreb 1956., 103.-125.

Kako mu je unatoč svemu prijetila stalna opasnost da ga ponovno pošalju na bojišnicu, uz pomoć sveučilišnog profesora Josipa Šilovića¹² zaposlen je u Uredu za pomoć postradalima u ratu gdje će ostati do sloma Austro-Ugarske Monarhije.¹³

Vojno-politička situacija u Hrvatskoj tijekom rata

Krležin novinarski početak svakako treba staviti u vremenski i politički kontekst. Naime, nakon objave rata u Trojednoj kraljevini je uveden sustav izvanrednih zakonskih mjera. U njemu je nadzor nad novinstvom i novinari predstavljao prioritetan zadatak. Na osnovi banskih naredbi kojima se uspostavila vojna i politička cenzura tijekom rata ostvarivat će se permanentna kontrola tiskane riječi tijekom cijelog rata.¹⁴ Da nije bila riječ o beznačajnim korekcijama u odnosu na novinstvo i novinare, nego je doista bila riječ o iznimnom policijsko-pravosudnom pa čak i vojnom angažmanu svjedoči nam niz primjera po kojima su novinari zbog napisane riječi ili poslani na bojišnicu ili su kazneno odgovarali. Naime, u slučajevima kada bi novinari prekršili propise vojne cenzure, vojne uprave bi ih unovačili i rasporedili na bojišnicu. Tako je uredništvima, novinarima i vanjskim suradnicima prijetila stalna opasnost da budu pozvani u vojsku i poslani na bojišnicu bez obzira na to jesu li bili sposobni za vojnu službu. Do ove vrste kažnjavanja nije dolazilo samo zbog počinjenoga tiskovnog delikta, nego i zbog denuncijacija ili političke orijentacije samog lista u kojem su surađivali. Takvi pojedinci bi u svojem personalnom osobniku dobili oznaku "P.V." – (Politisch verdächtig – politički sumnjiv). Zbog takvog uređivanja novina urednik *Pokreta* Stjepan Parmačević završio je u sanitetskoj postrojbi na bojišnici, dok je M. Nikolantić, urednik *Malih novina*, upućen na bojište u Karpatima, gdje je i preminuo.¹⁵ Objašnjenja kruga novinara okupljenih oko *Pokreta* usmjerena su na činjenicu da je upravo politički

¹² Josip Šilović (1858.-1939.). Nakon završenog studija prava u Zagrebu i habilitacije, stječe naslov doktora prava. Od 1894. je redoviti profesor kaznenog prava, kaznenog postupka i filozofije prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Godine 1898./1899. obnaša dužnost rektora Sveučilišta u Zagrebu. Bio je zastupnik Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskom saboru. Tijekom Prvoga svjetskog rata na dužnosti je ravnatelja Ureda za pomoć postradalima u ratu. Već mu suvremenici u zasluge ubrajaju spašavanje velikog broja izgladnjele djece i mladeži iz Istre, Bosne te južnih dijelova Hrvatske. Članak prof. dr. Mire Kolar-Dimitrijević pod naslovom "Zbrinjavanje istarske djece krajem Prvog svjetskog rata u sjevernoj Hrvatskoj", *Pazinski memorijal*, 16, 1992., knj. 22, 149.-159., dodatno argumentira karitativnu djelatnost Josipa Šilovića tijekom rata.

¹³ S. LASIĆ, *Mladi Krleža*, 11.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Predsjedništvo zemaljske vlade, f. 78., kut. 871., br. 4237 Pr-1914., 27. srpnja 1914.

¹⁵ Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske, 1771-1939.*, Zagreb 1962., 378.

progon Dr. Milana Heimrla¹⁶ ubrzao njegovu smrt 1917. Premda nikada nije sudjelovao u borbenim djelovanjima, njegovi politički istomišljenici će razlog njegove prijevremene smrti objasniti riječima: "...Milana su gonili od stavnje do stavnje, od komisije do komisije. Iz Zagreba se vratio, pa morade u Varaždin; jedva je u Križevce prispio, morade ondje na stavnju, pa odanle u Zagreb itd. Čak sa Sljemena bio je zvan na stavnju... Pa tako ga mati nije mogla očuvati ni sebi ni nama: 10. srpnja umro nam je i on."¹⁷

Redakcija Obzora u ratnim uvjetima

Iako je do 1914. *Obzorova* uređivačka koncepcija usmjeravana prema načelu nadstranačke objektivnosti, ipak je prijeratno proklamiranje jugoslavenskog ujedinjenja i ostvareni društveni utjecaj predstavljao dovoljan razlog vojnim i političkim vlastima da već od prvih ratnih dana pozornost usmjere na redakciju *Obzora*. Iako su se prvih ratnih mjeseci u skladu s uspostavom vojno-političke cenzure i novinarske opservacije znatno umanjile, ipak se prema riječima Đure Šurmina spoznaje da su u *Obzor* involvirani suradnici kojima je jedina dužnost bila da saznaju tko se oko uredništva kreće, tko što piše i što se u uredništvu razgovara o dnevnim ratnim događajima. U takvim uvjetima uredništvu *Obzora* i nije preostalo ništa drugo nego da tiska jednostavne isječke i prijevode članaka iz bečkih i peštanskih novina, osobito onih za koje se znalo da spadaju u red službenih ili poluslužbenih vladinih novina.¹⁸

Možda je najbolji odgovor na situaciju u kojoj se našao *Obzor* tijekom rata ponudio sam Milivoj Dežman kada je u studenome 1918. godine odgovorio na navode urednika *Novosti* Eugena Demetrovića. Naime, u sveopćoj euforiji oko promjene državnog sustava, Demetrović je doveo u pitanje lojalnost *Obzora* novom političkom usmjerenju navodima "da *Obzor* zagovara separatizam te da hoće razoriti narodno jedinstvo". Kako je tom prigodom izražena sumnja i u pisanje *Obzora* tijekom rata, Dežman se osjetio prozvanim da odgovori. Osnovno načelo *Obzora* očitivalo se u pragmatičkom pristupu, pa je sukladno tome prema Dežmanovu mišljenju *Obzor* bio toliko lojalan koliko je morao biti kako ga ne bi obustavili. Sumnja u tako izraženu lojalnost potkrijepljena je

¹⁶ Dr. Milan Heimrl (1877.-1917.) kao student je sudjelovao u akciji spaljivanja mađarske zastave 1895. te je stoga izbačen s Pravnog fakulteta u Zagrebu i osuđen na višemjesečnu tamnicu koju je izdržavao u zatvoru bjelovarskoga sudbenog stola. Studij nastavlja u Pragu gdje je stekao naslov doktora prava. Za vrijeme studija stupa u kontakt s prof. Masarykom. Nakon povratka u Zagreb sudjeluje u političkom pokretu hrvatske omladine protiv Khuenova režima. Piše u *Obzoru*, a kasnije postaje urednikom *Pokreta*.

¹⁷ *Hrvatska njiva*, god. I., br. 20, 344.-346.

¹⁸ Gjuro ŠURMIN, "Obzor i vojnička cenzura u vrijeme rata 1916-1917.", *Obzor-Spomen knjiga*, Zagreb 1936., 166.

permanentnim nadzorom vojske i redarstva.

U skladu s time Dežman otkriva da je u prvih deset mjeseci u redakciji *Obzora* bio prisutan kontrolor iz vojno-obavijesnog ureda. Svi suradnici *Obzora* označeni su političkim sumnjivcima i kao takvi su unovačeni i poslani na bojišnicu. Ovom prigodom Dežman eksplicitno navodi da su petorica novinara *Obzora* poginuli na bojišnici dok je sam Dežman od početka rata pa do studenoga 1916. bio pod optužbom u svezi s neodazivanjem vojnom pozivu (par. 4. zak. čl. XXI). Međutim, kako nije bilo dovoljno dokaza za kazneni progon, cijeli slučaj je obustavljen. Osim teških novinarskih sudbina koji su završili progonima i pogibijama na bojišnici, treba istaknuti još jednu neuobičajenost koja je odredila ljudske sudbine osoba bliskih redakciji *Obzora*. Naime, kako je glavni urednik *Obzora* Milivoj Dežman po struci bio liječnik, a uz to i vojni obveznik, tijekom rata mu je povjerena dužnost glavnog liječnika pričuvene bolnice u samostanu milosrdnih sestara. Upravo je ovakav položaj omogućio Dežmanu da u posljednje dvije ratne godine od slanja na bojišnicu spasi i pod bolničko okrilje skloni veliki broj projugoslavenski orijentiranih novinara i političara.

Jedan od njih bio je i Niko Mesarić, kasniji urednik *Obzorovih* domaćih vijesti. Naime, on je početkom rata u Dubrovniku uhićen da bi poslije bio unovačen i poslan na bojišnicu gdje je za Brusilovljeve ofenzive ranjen te se tako našao u bolnici kod dr. Dežmana.¹⁹ Nastojeći izbjeći odlazak na bojišnicu, Dežmanovu pomoć iskoristio je u lipnju 1916. i Miroslav Krleža.²⁰

Što se tiče same redakcije *Obzora*, treba istaknuti da je list imao potpunu redakcijsku strukturu da bi tijekom rata došlo do znatnog osipanja novinara kao i općih uvjeta za izdavanje lista. Kako je pritisak vojnih vlasti posebno dolazio do izražaja u prvim ratnim mjesecima, tako je proporcionalno njihovu utjecaju, u mogućim vanjskim suradnicima lista rastao strah za vlastiti život te su žrtvovali objavljivanje svojih članaka u korist osobne sigurnosti. Dodatno je situaciju otežavala i činjenica da su mnogobrojni vanjski suradnici *Obzora* bili u vojsci. Upravo je ovakav razvoj odnosa u novinstvu dovodio do permanentnog nastojanja da se novine ispune koliko-toliko kvalitetnim materijalima.²¹

Stoga je glavni urednik Vladimir Lunaček bio u stalnoj potrazi za novim suradnicima. Jedan od njih bio je i Miroslav Krleža. Kako je upravo u tim i takvim okolnostima u redakciji *Obzora* svoju novinarsku karijeru započeo i Josip Horvat, treba se pozvati na njegove uspomene u svezi s Lunačekovim uređivanjem *Obzora*: "...Morao je pisati protiv svojega osvjedočenja, sastavljati retoričke pozive na upis za austrougarski ratni zajam, slaviti događaje koje je

¹⁹ Isto, 217.

²⁰ M. KRLEŽA, *Davni dani*, 200.-201.

²¹ J. HORVAT, *Živjeti u Hrvatskoj 1900-1941 (Zapisci iz nepovrata)*, Zagreb 1984., 210.-211.

smatrao katastrofom. Žurnalizam je u svakom smislu serija kompromisa.”²²

S obzirom na to da svaki početak u iznimno burnim vremenima obilježava niz slučajnosti, tako je i Miroslav Krleža u uvjetima opće neimaštine početkom 1915. primljen u redakciju *Obzora*, ponajprije radi znanja mađarskog jezika zbog čega je određen za pomoćnika Mariji Jurić-Zagorki.²³

Barun Konrad

Nepovoljni opći uvjeti u kojima se nalazila redakcija *Obzora* tijekom rata nije ograničila novinarskog početnika Krležu da već 28. travnja 1915. objavi članak s naslovom “Barun Konrad”. Članak je do te mjere uznemirio vojne vlasti da je glavni urednik *Obzora* Vladimir Lunaček danima uvjeravao nadležnoga vojnog zapovjednika da se člankom nastojao postići upravo suprotan efekt.²⁴

Naime, to je bio prvi objavljeni članak u jednom od zagrebačkih glasila koji je svojim sadržajem predstavljao kritiku austrougarske vojske. U poslijeratnim osvrtima Krleža će objasniti političke i vojne okolnosti koje su vladale u dane objave njegova članka. Naime, u tom razdoblju je gotovo cijeli austrijski tisak, a dobrim dijelom i hrvatski, u iznimnoj mjeri objavljivao članke o zapovjedniku austrougarskoga Glavnog stožera Conradu von Hötzendorfu s cijelim nizom glorificirajućih pridjeva bez obzira na to što su stvarni događaji bili znatno drukčiji jer je austrougarska vojska bila u permanentnoj defanzivi punih osam mjeseci.

Kako je veliki broj Hrvata sudjelovao upravo na ovom dijelu bojišnice, zasigurno bi vijesti o dugotrajnoj defanzivi austrougarske vojske u prethodnih osam mjeseci porazno djelovale na hrvatsko javno mnijenje. Stoga je hrvatski predstavnik u Ratnom nadzornom povjerenstvu u Budimpešti telefonski obavijestio bana Skerleca o sugestijama po kojima je bilo potrebno spriječiti moguće objavljivanje vijesti o borbenim djelovanjima i pokretima austrougarske vojske u Karpatima.²⁵

Upravo u takvoj atmosferi Krleža objavljuje svoj osvrt na Conradove vojne sposobnosti. Konkretnije, članak je objavljen neposredno nakon poraza austrougarske vojske kraj Lublina, Zamošća, Grodna i Lavova što je u velikoj mjeri ugrozilo sigurnost Beča i Pešte.²⁶

²² Isto, 213.

²³ Isto, 126.

²⁴ *Obzor*, br. 118, 28. travnja 1915., 1.-3.

²⁵ HDA, Državno nadodvjetništvo, f. 397., kut. 71., br. 96., 14. siječnja 1915.

²⁶ J. HORVAT, *Živjeti u Hrvatskoj*, 126.

Upravo se u Krležinu opisu Conradove genijalnosti potpuno spoznaje ironija koja je izbijala iz svakog retka. Postavlja se pitanje kako je moguće slaviti genijalnost vojnog stratega koji je od rujna 1914. do travnja 1915. bio u neprestanom povlačenju da bi gubitkom Przemysla, najvećega austrougarskog utvrđenja na istočnoj bojišnici, doveo u pitanje i sigurnost mađarskoga glavnog grada. Njega će Krleža nazvati "najinteresantnijom ličnosti ovoga rata". Da bi izričaj bio potpun, Krleža će usporediti neke pobjedonosne primjere iz vojne povijesti s trenutnim Conradovim rezultatima. Dakle, opći trend koji je tih mjeseci vladao tiskom Krleži je predstavljao tek instrument u provedbi znatno drukčijeg cilja.

Specifičnost ovoga članka očituje se u činjenici da se pristup zadanoj temi u bitnome razlikovao od ostalih novinarskih tekstova. Tako će Krleža povlačenja austrougarske vojske pod ruskim ofenzivnim djelovanjima prikazati slavnim vojnim eksperimentima.

Kritičko poimanje problematike i očevidno izrugivanje koje se uočava u svim dijelovima teksta moglo je biti objavljeno jedino zbog slaboumnosti cenzora, a kada je već objavljeno i u konačnici shvaćeno, odgovornost je moralo preuzeti uredništvo lista.

Međutim, to nije bio kraj slučaja jer su borbena djelovanja sljedećih dana u potpunosti demantirala Krležinu percepciju o feldmaršalu Conradu. Naime, dva dana nakon objavljivanja članka, austrougarska vojska pod zapovjedništvom Conrada probila je ruske borbene linije kraj Gorliza i zauzela čitav niz ruskih utvrđenja. Time je Conrad doista postao veliki pobjednik bitke za Karpatu 1915., dok su samome Krleži događaji priredili takvo iznenađenje da će i sam kasnije zaključiti "da se komično pretvorilo u stvarno".²⁷

Međutim, čitav slučaj neće biti završen tek spoznajom o pogrešnoj procjeni, već će u poslijeratnim godinama postati ishodištem raznih kritika po kojima je članak "Barun Konrad" redakcija *Obzora* objavila na preporuku vojničke oblasti. S vremenom su kritike prerasle u otvorene optužbe o Krležinim neprocjenjivim zaslugama za Austriju koje je navodno stekao kao suradnik *Kriegspressequartiera* (Ratnog ureda za tisak Vrhovne vojne komande). Tek kada je Krleža shvatio da mu neće biti dostatno braniti se od kritika polemikama u tisku, objavio je namjeru da ako se takva optužba ponovi istinu će biti prisiljen potražiti na sudu.²⁸

S obzirom na to da je u dosadašnjoj hrvatskoj historiografiji objava Krležina članka tek spominjana ali bez pomnije analize, držim da se analizom članka osim percepcija o austrougarskom vojnom zapovjedniku otkrivaju i ostali elementi koji se odnose na poziciju tiska u ratnim godinama. Pokušaji da odgovore na

²⁷ Miroslav KRLEŽA, "O generalu Konradu i 'najpopularnijem našem dobrovoljačkom oficiru' g. A. Kovaču.", *Književna republika*, III., knj. II., br. 5, siječanj 1925., 208.-215.; Erich ZÖLLNER, Therese SSHÜSSEL, *Povijest Austrije*, Zagreb 1997., 285.

²⁸ M. KRLEŽA, "O generalu Konradu", 215.

zadana pitanja pronađemo u djelima književnih historičara, ali i književnim kritikama, nisu dovoljni. Naime, iako su u svojim djelima neizostavno navodili slučaj oko navedenog članka, ipak je bila riječ o navodima kojima su nastojali objasniti poseban način Krležina književnog izričaja. Stoga i nije došlo do pomnije analize članka kao i cijelog slučaja koji je njime izazvan. Kako analiza cjelovitog članka omogućuje spoznaju o političkoj i vojnoj situaciji, kao i spoznaju o sustavu zagrebačke vojne cenzure, smatrao sam potrebnim pristupiti detaljnijoj obradi članka.

Iako se Krležin članak ponajprije bavi prijeporima oko Conrada, ipak se između ostalog mogu spoznati i Krležini dojmovi o odgovornosti hrvatskog i općenito europskog tiska tijekom rata. Tako prema Krležinu mišljenju veliki rat znači praktičnu izmjenu vrijednosti, a tisak koji je na direktan način zadužen za neposredno promatranje ne nudi odgovore na konkretne probleme.

U skladu s autorovim dojmovima moglo bi se utvrditi kako je mjesto i uloga tiska bila da zavodi. Ovakva stajališta potvrđuje rečenica da: "... evropska štampa sluša tu simfoniju. I ona ništa ne zna. Ona samo sluša. I ta štampa, a za njom i gomila besmislenih ljudi veli da je to talasanje- tragično".²⁹

Time je Krleža u vrijeme najstrože vojne cenzure zaključio da novinstvo događaje analizira parcijalno dok je opće ocjenjivanje ratne situacije u potpunosti izostalo. Pritom je bez razlike otvorio pitanje odgovornosti kako mađarskog i njemačkog tiska, tako i većine hrvatskog novinstva.

U sljedećim stupcima Krleža će konkretizirati razmatranja o tisku te će prozvati posebno mađarski i njemački tisak jer "... kada bi se dijagrame mađarske štampe komparirali sa rezultatima Balkanskog rata, pokazalo bi se kako gospoda u Pešti sasvim krivo gledaju na rat. Isto bi bilo sa štampom u Reichu".³⁰

Međutim, Krleža se nije zaustavio na kritici mađarskog i njemačkog tiska, nego ga je između ostaloga usporedio s najistaknutijim francuskim novinama *Le Temps* i talijanskim *Corriere della Sera* "... vojni stručnjaci u *Le Tempsu* ostali bi dovoljno mirni, a neki kapetan od talijanskog generalnog štopa u *Corriereu*, taj je, koliko se sjećam, imao savršen kriterij događaja".³¹

Međutim, tek će u poslijeratnom razdoblju do potpunog izražaja doći Krležina percepcija u svezi s pozicijom i značenjem hrvatskog tiska tijekom rata. Naime, tek u trenutku suočenja s mnogostrukim kritikama Krleža će u potpunosti konkretizirati svoje dojmove.

Tada će Krleža napisati da "...između onih beskrajnih domaćih feljtona pod naslovom "Ratna kronika", kada je bilo vrlo malo ljudi koji se nisu ponosili svojim odlikovanjima za ratne zasluge, koji nisu uživali da im rezervnooficirske fotografije vise po fotografskom ormarićima i izlozima na uglovima, koji

²⁹ *Obzor*, br. 118, 28. travnja 1915., 1.-3.

³⁰ Isto, 1.

³¹ Isto, 1.

nisu štampani u popisima naših hrabrih junaka, iz one poplave laži i lažnih članaka javio se nečiji glas i progovorio o tome da štampa laže”.³²

Metodom usporedbe sadržaja članka “Barun Konrad” s novinskim člancima o vojnim događajima na bojišnici, kao i pomnom analizom svih dijelova spornog teksta, u potpunosti se možemo suglasiti s Krležinim objašnjenjem da je “... taj feljton pisan za banovanja bana Skerlecza, pod jakim političkim pritiskom, i neka gospoda koja danas pišu o tome hvalospjevu prolistaju našom ratnom štampom, neka omjere te moje nepotpisane retke, napisane s drskom, gotovo izazovnom tendencijom, sa svim onim što su mnogi naši novinari i književnici i javni radnici pisali o ratu pod svojim punim potpisom, i neka se nađe netko tko može da (u okviru onog zbivanja) porekne nedvoumnu i jasnu, prozirniju tendenciju moga natpisa koji danas stoji jednako jasan kao i onog dana kad je napisan”.³³

Ignoriranje vojne sastavnice posebno je došlo do izražaja u poglavlju u kojem se Krleža bavi doprinosom njemačkoga vojnog zapovjednika Hindenburga i austrougarskog Conrada u bitkama na Mazurskim jezerima.

Naime, riječ je bila o njemačko-austrougarskoj ofenzivi koja je poduzeta s ciljem sprečavanja mogućeg ruskog napada na položaje u Karpatima, što bi im omogućilo prodiranje u ugarsku ravnicu. Iako je njemačkoj vojsci pošlo za rukom da u zimskoj bitci na jugoistoku Mazurskih jezera, 7. veljače 1915., u potpunosti poraze ruske postrojbe, za Krležu je bitka predstavljala samo epizodu bez nekoga dalekosežnijeg značaja. Unatoč navedenoj pobjedi, austrougarska vojska nije uspjela preuzeti inicijativu na vlastitoj bojišnici što je dovelo do kapitulacije tvrđave Przemysl 22. ožujka 1915. Štoviše, u tom trenutku Centralne sile su na čitavoj bojišnici bile u potpunoj defanzivi.³⁴

Ovako nepovoljnu opću situaciju iskoristit će i Miroslav Krleža u jednom dijelu svoga članka. Upravo će u tom dijelu doći do izražaja i Krležina vojna naobrazba stečena na mađarskim vojnim učilištima. Naime, Krleža je povezoao prethodne informacije o aktivnostima njemačke vojske koja je puna četiri desetljeća izgrađivala vojne planove za moguća borbena djelovanja na području Mazurskih jezera s konkretnim borbenim djelovanjima u tom području. Stoga će i napisati da sve te pobjede i nisu tako važne: “Znalo se za njih. Računalo se s njima. Ondje su za to bile izgrađene posebne željezničke mreže... tek za analfabete u taktici Mazurska su jezera senzacija... Mazurska jezera su samo epizoda.”³⁵

Ovakvom raspravom o prvoj i jedinjoj pobjedi Centralnih sila u prvom ratnom razdoblju Krleža je relativizirao Hindenburgove i Conradove ratne

³² M. KRLEŽA, *Moj obračun s njima*, Zagreb 1932., 210.

³³ Isto, 210.

³⁴ Pierre RENOUVIN, *Evropska kriza i Prvi svjetski rat*, Zagreb 1965., 248.

³⁵ *Obzor*, br. 118, 28. travnja 1915., 1.-3.

rezultate i to upravo u vrijeme njihove glorifikacije u velikom dijelu njemačkog i austrougarskog tiska.

Je li upravo ovaj članak bio uzrok Krležina boravka na galicijskoj bojišnici za vrijeme Brusilovljeve ofenzive, ne možemo potvrditi, ali isto tako znamo da je sve do kraja rata Krleža ulagao znatne napore da izbjegne ponovno upućivanje na bojišnicu i time sačuva vlastiti život.

Iako članak "Barun Konrad" iz 1915. spada u red značajnijih članaka novinara Krleže, ipak nije jedini na koji su se usmjerile političke i vojne središnjice. Naime, dok se vojna cenzura usmjerila na članak "Barun Konrad", u drugoj prigodi je reagirala preventivna politička cenzura kada je njegovu pjesmu "Na trgu svetoga Marka" protumačila kao pamflet protiv Hrvatsko-srpske koalicije.³⁶ Upravo se na primjeru Krležine percepcije o ulozi i značaju Hrvatsko-srpske koalicije može donijeti zaključak da su za Krležu određena stajališta iz razdoblja Prvoga svjetskog rata bili konačni i nepromjenjivi. Ako zabranjenu pjesmu "Na trgu svetog Marka" shvatimo kao ishodište Krležinih percepcija o hrvatskim vladajućim strukturama tijekom ratnog razdoblja, onda nam je jasno da je i u zapisima nastalim mnogo godina kasnije i samo nekoliko godina prije smrti njegovo stajalište istovjetno.³⁷

Socijalna osjetljivost u odabiru tema

Sukladno višegodišnjem ratovanju, ali i unutarnjopolitičkim promjenama, većina problematskih pitanja koja su bila predmet interesa političkih i vojnih uprava u potpunosti su počela izbijati na površinu.

Tako su u središtu političkog interesa počela prevladavati socijalna pitanja poput pokretanja akcije prikupljanja sredstava za pružanje pomoći ratnim stradalnicima.³⁸

Međutim, državne uprave su se našle u doista nezavidnoj situaciji jer je s jedne strane trebalo sve učiniti da se opća situacija poboljša, dok je istovremeno

³⁶ S. LASIĆ, *Mladi Krleža*, 15.

³⁷ M. KRLEŽA, *Zapisi sa Tržiča*, Sarajevo 1988., 211. Kako razmišljanje o Koaliciji načelno predstavlja i analizu predratne i ratne hrvatske politike, zanimljivo je iznijeti dio Krležinih dojmova: "Kako je sve to traljavo izgledalo već od jeseni 1913, kada je kurva od Koalicije mešetarila sa grofom Tiszom i cinički prodavala po metar našeg Jadrana. Ne samo "Corpus Separatum" riječki, nego čitavu su obalu stavili na prodaju mađarskim grofovima, a kad je buknuo rat, dobro su unovčili svoje glasanje za Tiszin ratni budžet i pretvorile se u izvoznice i ratne bogataše. Baš ih je boljela glava za HD 42 i ostale slavne hrvatske regimente, o kojima je grof Tisza pjevao ditirambe pred svjetskom štampom."

³⁸ Treba napomenuti da je Hrvatski povijesni muzej 14. prosinca 2006. postavio izložbu *Dadoh zlato za željezo, Hrvatska u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918.* Naslov izložbe *Dadoh zlato za željezo* zapravo je geslo koje je upotrebljavano u akciji uspostavljenoj radi financijske pomoći ratnim stradalnicima i njihovim obiteljima.

trebalo anulirati negativne pojavnosti lošega gospodarskog položaja na javno mnijenje. Opća bijeda, ogorčenost i snažna želja za mirom doista su djelovale demoralizirajuće. Da je situacija doista bila loša svjedoči pismo mađarske seljanke svojem suprugu ratnom zarobljeniku u jesen 1917.: “Plaćući zaspivamo, plaćući se budimo, plaćući jedemo, razmišljajući zašto se zemlja ne otvori pod nama i ne proguta nas. Neka Bog pošalje rat onima kojima još nije dosta ovoga krvoprolića, i neka njih učini beskućnicima.”³⁹

Ako tako nestabilnoj situaciji pridodamo nepovoljne vanjskopolitičke događaje, jasno nam je da se mladi nasljednik prijestolja suočio s iznimno teškom situacijom.

Naime, to je razdoblje kada se nakon dolaska na prijestolje Karla IV., službeni Beč želio što bezbolnije izvući iz ratnog sukoba. Pritom je saniranje iznimno loše gospodarske situacije predstavljalo jedan od osnovnih ciljeva. Stoga je neobjavlivanje u tisku svih posljedica loše gospodarske situacije imalo prioritet. Razlozi su bili višestruki.

Cenzuriranje nepovoljnih gospodarskih vijesti predstavljalo je i određenu potporu u konkretnim političkim akcijama. Tako je tijekom mirovnih pregovora cara i kralja Karla procijenjeno da bi zbog izbjegavanja inferiorne pozicije u samom tijeku pregovora bilo potrebno uputiti tisak da ne iznosi pesimistična razmatranja o gospodarskoj situaciji u kojoj se našla Austro-Ugarska Monarhija.⁴⁰

Kako je upravo to razdoblje kompatibilno s uspjesima Centralnih sila na vojnom planu, brzo je uočeno da bi Antanta mogla instrumentalizirati tako nepovoljan gospodarski položaj u propagandno-psihološkom kontekstu. Ovakve procjene potvrđene su na primjeru talijanskog tiska na što je Ratno nadzorno povjerenstvo iz Budimpešte reagiralo naredbom da se u mađarskom i hrvatskom novinstvu zabranjuje iznositi rasprave o nestašici živežnih sredstava te općenito spominjati težak gospodarski položaj u kojem se nalazila Austro-Ugarska Monarhija.⁴¹

I u ovoj prigodi Krleža se odabirom socijalnih tema našao u suprotnosti s osnovnim načelima vrhova monarhijske politike. Činjenica da se Krleža uspio riješiti aktivne vojne službe te je od svibnja 1917. stalno boravio u Zagrebu, gdje je radio u Uredu za pomoć postradalima u ratu, ne samo da mu je omogućila da postane komentator o položajima na bojištima tek pokrenutog časopisa Socijal-demokratske stranke *Sloboda*, nego je utjecala i na odabir tema.⁴²

³⁹ Peter HÁNÁK, *Povijest Mađarske*, Zagreb 1995., 205.

⁴⁰ HDA, Državno nadodvjetništvo, f. 397., kut. 72., br. 1603., 26. prosinca 1917.

⁴¹ HDA, Državno nadodvjetništvo, f. 397., kut. 72., br. 942., 31. svibnja 1915.

⁴² Dne. 13. srpnja 1917. izlaze prvi i drugi broj *Slobode*, uređuje je Vitimir Korać. Nakon zabrane *Slobode* izlazi *Pravda*, pa *Naše društvo*, a od 21. listopada 1918. ponovno *Sloboda*, tri puta tjedno.

Slijedeći navedeni obrazac, Krleža je isticao najizraženije probleme s kojima je suočeno hrvatsko stanovništvo. Tako ga je svakodnevni kontakt s najsiromašnijim i najoštećenijim dijelom stanovništva usmjerio na pisanje članka "Kako stanuje sirotinja u Zagrebu" te posebno članka koji je trebao biti tiskan u *Hrvatskoj njivi*, "Narod koji gladuje", a koji je vojna cenzura u cijelosti zabranila.⁴³ Vijest o zabrani članka uočava se u sljedećem broju lista u kojem uredništvo nastoji objasniti da je u prethodnom broju preventivna cenzura zaplijenila tekst jednoga uglednog književnika o bijedi koja je vladala među stanovništvom unatoč činjenici da je članak napisan prigodom prikupljanja sredstava za spas siromašne

djece koje je organizirao Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih. Isti članak je objavljen i u listu Narodna zaštita.⁴⁴

Upravo je osobni angažman, ali i reakcije vlasti na njegove tekstove, utjecao na cjelovitost spoznaje i uobličavanje stajališta što potvrđuje dnevnički zapis od 2. siječnja 1918. kada zapisuje: "...Svi se mi bavimo politikom, politika nam je za vratom, a nikada nisam mislio kako ogromnu ulogu igraju novine u okviru te ratne igre."⁴⁵

Osim navedenih članaka koji su prije svega odražavali autorovu socijalnu senzibilnost, važno je naglasiti da je Krleža u redakciji *Slobode* bio zadužen i za stalne analize stanja na bojišnicama. Stanko Lasić će istaknuti da su ovi tekstovi sve do danas ostali neocijenjeni, što je neobično jer je riječ o kvalitetnim raspravama koje su podređene dvostrukom cilju: deskripciji stanja i racionalnom komentaru.⁴⁶

Početak kraja u "Pijanoj novembarskoj noći"

Na početku ove povijesne rasprave određena je metodologija po kojoj je Krležin angažman u ratom zahvaćenoj Hrvatskoj označen kao proces čije je ishodište u predratnom razdoblju da bi se tijekom rata, a na osnovi niza događaja, formirala jasna politička opredijeljenost. S obzirom na to da na ovaj način, a iz Krležinih dojmova spoznajemo kako Hrvatsku u Prvom svjetskom ratu tako i nastajanje ideološko-političkog opredjeljenja, nužno je ponuditi i konačnu interpretaciju u svjetlu svjetonazorskog formiranja mladoga hrvatskog književnika. Konačan odgovor na postavljeno pitanje ne nudi autor svojim tekstom,

⁴³ *Hrvatska njiva*, god. I., br. 40, 722.

⁴⁴ *Narodna zaštita*, god. I., br. 19. 8 studenoga 1917., 1.-2.

⁴⁵ M. KRLEŽA, *Davni dani*, 407.

⁴⁶ S. LASIĆ, *Mladi Krleža*, 15. Krležini komentari o stanju na bojišnicama s obzirom na specifičan pristup tematskoj obradi događaja zaslužuju posebnu historiografsku ocjenu.

nego je ovaj put Krleža postao predmet novinarskog interesa. Naime, u *Obzoru* članku "Čajanka u počast srpskih oficira" objavljena je informacija da je hrvatski književnik Miroslav Krleža, suprotno općem raspoloženju, značajno istupio protiv potpukovnika Slavka Kvaternika, šefa kancelarije povjerenika Narodnog vijeća za vojne poslove.⁴⁷

Spontanost, snaga i sadržaj kojom je Krleža pred mnogobrojnim auditorijem iznio svoje stajalište o naravi trenutnog čina, dakle o ujedinjenju sa Srbijom, u osnovi je sadržavala kako analizu prošlog razdoblja kao i upućenost na lijevu ideološku opciju.

Dok je tijekom Krležina prisjećanja na nedaće kojima je tijekom rata bila izložena Hrvatska jedan dio nazočnih izrazio je odobravanje, nakon spominjanja Lenjina i pobjedonosne Ruske revolucije došlo je do aklativnog negodovanja i Krležina fizičkog uklanjanja sa svečanosti.⁴⁸

Međutim, za nas je važnije da nas ovaj događaj upućuje na činjenicu da je Miroslav Krleža na kraju Prvoga svjetskog rata, u dobi od 25 godina, u tolikoj mjeri iskustveno i intelektualno sazrio da je imao snage verbalno istupiti i javno zastupati svoje političko-ideološko uvjerenje.

Kako je riječ o samom kraju razdoblja kojim se bavimo, on u sadržajnom i kronološkom kontekstu predstavlja potvrdu i konačno stajalište Miroslava Krleže tijekom Prvoga svjetskog rata.

Zaključak

U iskustvenom kontekstu atmosfera Prvoga svjetskog rata iznimno je utjecala na Miroslava Krležu. U skladu s time u prethodnom dijelu je i istaknuto da će upravo ti dojmovi u znatnoj mjeri odrediti njegov kako književni opus, tako i stajališta o cijelom nizu društvenih problema.

Uspoređujući cjeloviti angažman Miroslava Krleže od 1914. do 1918. s njegovim kasnijim autobiografskim zapisima doista možemo utvrditi da Miroslav Krleža spada u red značajnijih kroničara Hrvatske u razdoblju Prvoga svjetskog rata. Međutim, Krleži kronika nije primarna nego je tek instrument za objašnjenje stajališta i načelnog poimanja određenoga društvenog procesa. Time nas kronika usmjerava i otkriva nepoznate detalje, dok interpretacija govori o samom autoru. Tako formulirana dvojnost Krležinih tekstova na konkretniji način otkriva samog autora kao i vrijeme, ljude i procese autorova interesa.

⁴⁷ *Obzor*, br. 257, 14. studenog 1918., 3.

⁴⁸ Miroslav KRLEŽA, "Pijana noć", *Republika*, br. 10, Zagreb 1952., 256.

Unatoč svoj složenosti prilika kojoj je bila izložena Hrvatska tijekom rata, a koju je u mnogim elementima osjetio i sam Krleža, treba istaknuti da je u bitnim svjetonazorskim poimanjima njegov put pravocrtan. Kako je sve ovisilo o prigodi, tako i u trenucima naj snažnijeg angažmana vojne sastavnice, njegov kratkotrajni boravak u redakciji *Obzora* nije prošao neprimijećen. Stoga i ne čudi činjenica da Krleža na iznimno spretan način koristi liberalizaciju političkih odnosa koja je uključila i obnovu političkog novinstva te aktivno sudjeluje u pokretanju lista *Sloboda*. Krležin angažman u novinama socijaldemokratske provenijencije sredinom 1917., kao i sadržaj objavljenih tekstova, zasigurno nam daje odgovore koje smo tražili u ovom poglavlju.

I u konačnici, na kraju razdoblja koje je predmet interesa ovog rada nalazi se posve različit istup koji se očitovao u opservaciji protiv Slavka Kvaternika. Sadržaj toga verbalnog istupa jasno odgovara na postavljeno pitanje u svezi s političkim, ideološkim, jednom riječju svjetonazorskim formiranjem mladoga hrvatskog književnika Miroslava Krleže. Večeri svoga verbalnog istupa Krleža će se vratiti proznom djelom *Pijana novembarska noć*, u kojem je potpuno jasno i nedvosmisleno istaknuo privrženost "pobjedonosnoj ruskoj Revoluciji".

Na ovome usmjerenju permanentno će inzistirati sam Krleža, posebice u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, kada će naglašavati svoju vječitu opredijeljenost za "ideje Oktobra."

SUMMARY

MIROSLAV KRLEŽA ON CROATIA DURING THE FIRST WORLD WAR
(BETWEEN CHRONICLE AND INTERPRETATION)

The Croatian author Miroslav Krleža belongs to the group of important chroniclers of Croatia in the First World War. Yet, because he is a writer who above all uses historical motives as instruments in the creation of his literary opus, so his historical information is only a vehicle for his literary interpretation. Indeed, his interpretation is characterized by a distinct ideological, political, and cosmopolitan point of view. Because the subject of this article is the engagement of a young Krleža in a variety of fields during the First World War, above all in journalism, by bringing these two elements together we can begin to understand something of the development of this author as well as the events, processes and people that characterized Croatia during the First World War.

Key words: Miroslav Krleža, World War I, *Obzor*, Journalism, Military Censorship, Social Democracy